

YAYIN DÜNYASINDA İNCELEME ARAŞTIRMA

YÖNETEN ŞAHİN ALPAY

Nasıl garbiyatçı olunur?

Taner Timur, Osmanlı Kimliği, Hil Yayınları, İstanbul, 1986, 168 s.

BÜŞRA ERSANLI

"Kimlik", "imge" gibi kavramlar, siyaset bilimi sınırları içinde açıklanması güç, kültürel ve tarihi çerçeveye oturtulması gereken kavramlar. Özellikle bu 'kimlik', bir ulusa, hatta büyük bir imparatorluğa aitse ve doğrudan bizi, zihniyetimizi tarihimizi ve geleceğimizi ilgilendiriyorsa, en buhranlı bir anımızda yıldız falına duyduğumuz ilginin on katını yaratacaktır.

Taner Timur geçen ay yayımlanan kitabında Osmanlı kimliğini tartışırken üç yaklaşımdan hareket ediyor: 1. Tarihimizde bugünle geçmişimiz arasında yarattığımız "rahatsız edici kopukluk", 2. Aydınlanma çağından bu yana Batı'nın 'Doğu', 'Türk' ve 'Osmanlı' imgeleri ve 3. Osmanlı kimliğini oluşturan dünya görüşü ve sonraki dönemde Batı'daki ırkçılık akımının Osmanlı aydınları üzerindeki etkisi...

"Geçmişle uyum kurmak" adlı bölümde yazar, Osmanlı İmparatorluğu tarihini ele alırken özellikle XIX. yüzyılda yaşanan değişimi Avrupa tarihi dışında, ondan kopuk bir biçimde görmemek gerektiğini savunuyor. Dikkatleri iki hatalı yaklaşıma çekiyor: Bunlardan biri, 19. yüzyıl Osmanlı gerçeğini bir "modernleşme" kavramı içinde incelemek, diğeri de "köken arama" tutkusunun sonucu olarak evrenselden kopuk, özgün bir tarih yaratmak... Aslında, yazarın da kabul ettiği gibi, Batı düşüncesinde hiçbir zaman yeri olmayan "Batılılaşma" hareketi ile 19. yüzyıl Avrupa dünyasının esasını teşkil eden "uluslaşma" hareketlerinin Osmanlı gerçeğinden örtüşmesi başlı başına bir özgünlüktür. Ancak bundan yararlanarak kendi tarihimizi evrensel

tarihin ve özellikle de Batı tarihini içinde görmemek, Batı tarihini iyi öğrenmemek önemli bir kopukluk, dolayısıyla da kimlik noksanlığı yaratmıştır. Timur'un bu bağlamda vurguladığı en önemli etken Batılılaşma (Batı'ya yönelme) ile uluslaşma (kökeni Türklükte arama) arasında ciddi bir çelişkinin varlığıdır.

Osmanlı kimliği üzerinde İslam dininin ve Yunan felsefesinin ortak etkilerini daha sonraları şeriat öğretilerinin ve İslam hukuku düzeninde siyasi egemenliğin etkilerini çeşitli açılardan ele alan yazar, Osmanlı devleti-

ikinci bölüm ilginç bir biçimde Batı'nın en az bizdeki kadar kuvvetli bir kimlik buhranı yaşadığını ortaya koyuyor. Yazar özellikle bu konu üzerinde duruyor.

Ancak oldukça derli toplu bir biçimde Osmanlı imgesinin Batı'da geçirdiği evreleri ve Batı'nın yarattığı ırkçılığın Osmanlı toplumundaki yansımaları ele alıyor. Aydınlanma çağına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu "güçlü bir askeri devlet", "despotik bir idare" olarak tanımlayan Batılı seyyahların ve düşünürlerin 18. yüzyıl içinde artık bu ülkeyi "farklı bir uygarlık bir kültür olarak" gördüğünü ileri sürüyor. Ancak bunu ya-

siasından daha olgun ve yüce bir adalet anlayışıyla farklı uygarlıkları eşit bir platformda özümlediklerini düşünemeyiz. Yazarın da teslim ettiği gibi şarkiyatçıların esas misyonu farklı kültürlerden kendilerine yani Batı'ya pay çıkarmaktır. Bugün bile bazı Batılı yazar ve gazeteciler Türkiye'de din olgusunun ağırlık kazanmasına dikkat gösteriyor, bu konuyu İran'a Sünni, Alevi ve Şii farklılıklarına atfı yaparak incelemeyi tercih ediyor; ama beş yüzyıllık bir İslam devleti geleceği yaşamış bir halkın demokinesi mücadelesi üzerinde pek durmuyorlar. Bizler de yazarın kitabında defalarca vurguladığı gibi kompleksten arınmış olarak Batı'ya yaklaşabilmeli, öncelikle Batı'nın tüm edebi, felsefi, siyasi, iktisadi ve sosyal tarihini ve Osmanlı'ya, Türke bakışını öğrenmeliyiz. Batı'da kök salmış rasyonalizme şöyle bir ayak uydurmak için gerekükçe başvuru- lan "marjinal rasyonalizm" yeterli olmuyor.

Kitapla ilgili üç özellik sıralayabiliriz. Değişik araştırmaların bir araya getirilmesi sonucu aktarılan bilgiler ve amaçlanan vurgular açısından bölümler arasında bir ahenksizlik var. Ancak yelpazesi çok geniş olan sosyal bilimlere ilgi duyan birçok okuru sorgulamaya, üretmeye ve yaratmaya teşvik edici çarpıcı noktalar üzerinde duruyor. Kitabın üçüncü özelliğini yazarın kendi cümlesiyle aktaralım: "Yakın tarihimize bakarken sadece 'açıklamak değil' aynı zamanda 'değerlendirmek' durumundayız." Dolayısıyla erken Cumhuriyet tarihçiliğinin bir yandan Batı'dan gelen ırkçılığın, diğer yandan da yine Batı'nın yüzyıllarca yazıp çizdiği 'Doğu despotizmi' edebiyatının etkisiyle Osmanlı tarihini kötüleme ve inkâr etme yanlışına düştüğünü ve yanlışının önemli ölçülerde süregeldiğini unutmayalım.

"Timur, dikkatleri iki hatalı yaklaşıma çekiyor: Bunlardan biri, 19. yüzyıl Osmanlı gerçeğini bir 'modernleşme' kavramı içinde incelemek, diğeri de 'köken arama' tutkusunun sonucu olarak evrenselden kopuk, özgün bir tarih yaratmak... Tarihimizi evrensel tarihin ve özellikle Batı tarihini içinde görmemek, Batı tarihini iyi öğrenmemek önemli bir kopukluk, dolayısıyla da kimlik noksanlığı yaratmıştır."

nin Batı'ya ve Doğu'ya yaklaşma saiklerini şöyle açıklıyor: 'Aslında paradoksal olarak, kutsal tarih ve dini kimlik Osmanlıları Batı'ya, ırksal ve etnik kimlik ise Doğu'ya yaklaşıyordu.' Taner Timur bu savını, bir yanda Müslümanlığın birçok açıdan Yahudilik ve Hristiyanlığın devamı olmasına, kutsal dinin devlet ve imparatorluk düzenini oluşturmaya, diğer yandan ise Türko- loji ve sinoloji çalışmalarının ırk ve etnik arayışları doğal olarak Doğu'ya itmesine dayandırıyor.

"Şarkiyatçılık", "Din ve Demokrasi"

"Batı ideolojisi ırkçılık ve ulusal kimlik sorunumuz" başlıklı

parken aydınlanma çağından günümüze kadar süregelmeekte olan bir eğilimi de göz ardı etmiyor: "Montesquieu'nin bir yazıf noktası, toplumsal mukayeselerini tarihi bir evrime dayandırmayıp, Doğu-Batı ayrımı gibi metafizik bir tabana oturtmasıdır." Gerçekten de belli bir analiz yöntemine ve bir tarih felsefesine bağlı olamayan şarkiyatçılık Batı'da ve özellikle Fransa'da kişilerle ve belli bir dönemle açıklanabilir. Yani düşünce tarihi içinde kronolojik olarak sınıflandırılabilir. Ancak Türkiye imajı çerçevesinde ele aldığımızda bizler için şarkiyatçılık 16. yüzyılda neyse 20. yüzyılda da odur. Bu bakımdan bellibaşlı şarkiyatçıların, neredeyse 20. yüzyıl siyasi entelligent-